

O szyku w średniowiecznych grupach apozycyjnych

On order in medieval appositional groups

Piotr Zbróg

UNIwersYTET JANA KOCHANOWSKIEGO W KIELCACH

Słowa kluczowe

średniowieczna grupa apozycyjna, apozycja, szyk wyrazów

Keywords

medieval appositional group, apposition, word order

Abstrakt

Grupy apozycyjne były obecne w najdawniejszych zabytkach języka polskiego. Ich przykłady można znaleźć w każdym niemal tekście, np. *Niniwen miasto; krol Porus*. Przedmiotem opisu w artykule uczyniono kwestię stabilności szyku członów grupy apozycyjnej i uzależnienie funkcji samej apozycji od kolejności elementów konstytuujących grupę. Udowodniono, że w niektórych typach grup szyk okazał się znacząco wariantywny (np. *oćcze Abramie* vs. *Abram, wasz ociec*), w innych ustabilizowany na wysokim poziomie (np. *k temu miastu Betsaida* vs. *rzadko do Gaza, tego miasta*), a sporadycznie występowała niemal stała lub stała kolejność członów (np. *imię Jairus; my lud twój*). Zmiana szyku wywoływała modyfikację funkcjonalną w grupie apozycyjnej. W grupie *poganin Samarytan* apozycja była nominatywna, zaś po przekształceniu w ciąg *Samarytan poganin* – deskryptywna i następowała zmiana funkcjonalna pomiędzy podstawą apozycji a apozycją.

Abstract

Appositional groups were present in the oldest monuments of the Polish language. Their examples can be found in almost every text, e.g. *Nineven the city; King Porus*. The subject of the article's description is the issue of the stability of the arrangement of the members of the appositional group and the dependence

of the function of the apposition itself on the position of the elements constituting the group. It has been proven that in some types of groups the order turned out to be significantly variant (e.g. *father Abram* vs. *Abram, your father*), in others it was stabilized at a high level (e.g. *to this city Bethsaida* vs. *rarely to Gaza, this city*), and occasionally there was an almost constant or constant order of elements (e.g. *the name Jairus; we your people*). The change in arrangement caused a functional modification in the appositional group. In the group of *pagan Samaritans*, the apposition was nominative, and when transformed into the sequence *Samaritans pagan* – descriptive. and there was a functional change between the basis of apposition and the apposition.

Wstęp

Terminem grupa apozycyjna obejmuje się w literaturze przedmiotu kompleksy semantyczno-składniowe typu *brat Adam, wieś Nadole, imię Jan, siostry Anna i Basia*. Na potrzeby niniejszego artykułu przyjęto, że są one złożone co najmniej z dwóch koreferencyjnych rzeczowników – pierwszy z nich stanowi podstawę apozycji, drugi jest apozycją, w tej funkcji stać może również dystrybucyjny ekwiwalent rzeczownika (np. *słowo „czytać”*)¹.

Grupy apozycyjne występowały już w najdawniejszych zabytkach języka polskiego, np.: *na gorze Tabor* (Rozm 366); *Tomek Kapusta* (RKosci 912); *Panie wojcie* (OrtMac 7r: 6); *ocięć moj, Saul* (BZ Jud XVI); *Jordanem rzeką* (Rozm 111).

Jednostki takie od wieku XIX opisywano w polskich gramatykach. Sama apozycja określana była mianem *dodatni, przydatni, dopowiedzenia, przydawki rzeczownej*. Charakterystyka grup nie był jednorodna. Próbowano opisywać ich budowę, znaczenie, składnię, referencję, a także szyk². Ta ostatnia kwestia stanowić będzie przedmiot zainteresowania w opracowaniu, gdyż jej najmniej poświęcano miejsca. Być może dlatego, że w objaśnieniu zasadniczej cechy grupy apozycyjnej stawiano miejsce apozycji jako członu znajdującego się po rzeczowniku głównym, czyli po jej podstawie, jako fundament wyróżniania owej konstrukcji składniowej³.

¹ Por. np. K. Kallas, *Grupy apozycyjne we współczesnym języku polskim*, Toruń 1980, s. 42; P. Zbróg, *Składnia grup z podstawą miasto w polszczyźnie do 1939 roku*, „Prace Filologiczne” 2014, LXV, ss. 421–435.

² Por. np. Z. Klemensiewicz, *Gramatyka współczesnej polszczyzny kulturalnej w zarysie*, Lwów–Warszawa 1939; A. Krasnowolski, *Systematyczna składnia języka polskiego*, Warszawa 1897; T. Kurhanowicz, *Gramatyka języka polskiego, cz. III – Składnia*, Warszawa 1852; S. Szober, *Gramatyka języka polskiego*, Lwów 1915.

³ K. Kallas, op.cit., s. 47.

Głównym celem w niniejszym artykule uczyniono próbę ustalenia tego, czy szyk członów w średniowiecznych grupach apozycyjnych wpływał na ich funkcję oraz znaczenie. Ponadto podjęto się scharakteryzowania tego, w jakim stopniu szyk w badanych grupach był stabilny. Wstępny ogląd materiału wyekscerpowanego z zabytków języka polskiego dowodził, że istniały co najmniej dwa typy układów jednostek pod względem szyku. Zasadniczo był on do pewnego stopnia niezmienny, czyli składniki nie podlegały przestawianiu, np. *pani Helena, Jezu Kryst, imię Maryja*. Niektóre wyrażenia dopuszczały zmiany w układzie członów, por.: *żona twoja Elżbieta* vs. *Elżbieta żona jego*.

Kwestia szyku apozycji w opisach lingwistycznych

Na podstawie literatury przedmiotu można wnosić, że szyk w grupie apozycyjnej nie stanowił kluczowego punktu zainteresowania. W świetle najdawniejszych opracowań apozycja miała zajmować miejsce po rzeczowniku, np. *Jan III, król polski, obrońca Wiednia*⁴. Ta zasadnicza obserwacja spowodowała niejako podstawę etymologiczną terminów *apozycja* oraz *grupa apozycyjna*. Najprawdopodobniej jako pierwszy łacińskiego *appositio* użył Józef Szostakowski. Autor anonsował: „Zdanie rozszerzonym zostaje: przez dodanie do rzeczownika jednego drugiego jeszcze rzeczownika w tym samym co pierwszy przypadku (*appositio*) np. *Mieczysław, król polski*”⁵.

Lingwiści dopuszczali niekiedy mówienie o apozycjach występujących po rzeczowniku lub przed nim (jako określenie imienia własnego niezależnie od miejsca w zdaniu), np.:

Przydatnia, tj. rzeczownik albo przed albo po określonym słowie położony, zgadza się z nim w przypadku, a jeżeli to być może, także w rodzaju, zawodzie i liczbie: *Panowanie Zygmunta I króla polskiego, było świetnem dla Polski. Obotryci, naród słowiański, zupełnie zapomniani zostali. Pierwsi rodzice nasi, Adam i Ewa nie długo byli w raju*”⁶.

Inni dopatrywali się miejsca apozycji zależnie od określników:

Jeżeli przydatnią jest sam rzeczownik bez określników, kładziemy ją zwykle przed słowem określonym, np. *Król Batory nie umiał po polsku. Za króla Batorego przestało się podnosić piśmiennictwo polskie*. Gdy przydatnia składa się z przymiotnika i rzeczownika, może stać przed słowem określonym, częściej jednakże kładziemy ją po nim, i przecinkiem oddzielamy, np. *Sławny astronom Kopernik był uczniem krakowskiej akademii [...]*. Gdy przydatnia składa

⁴ J. Muczkowski, *Gramatyka języka polskiego*, Kraków, 1849, s. 212.

⁵ J. Szostakowski, *Polska gramatyka mniejsza*, Trzemeszno 1846, s. 120.

⁶ H. Suchecki H., *Zwięzła nauka języka polskiego dla uczącej się młodzieży*, Lwów 1849 ss. 176-177.

się z 2-go sp. lub więcej określników, tudzież gdy za pomocą łącznika jako ze słowem określonym jest związana, kładzie się zawsze po niem, np. *Kambizes, następca Cyrusa, zburzył Teby, najznakomitsze miasto Egiptu*⁷.

Czasem uzależniali typ jednostki od miejsca wobec rzeczownika głównego:

Odwrotnie raczej przydawką, aniżeli dopowiedzeniem są rzeczowniki położone przed głównym rzeczownikiem i wyrażające w suchy sposób godność, stan albo gatunek rzeczy (osoby), o której mowa. np. *pan Guizot; wuj Mikołaj [...]*. Przeciwnie w zdaniu: *Kopernik, sławny astronom* – albo też: *Najślawniejszy astronom nasz, Kopernik, był uczniem akademii krakowskiej*, mamy dopowiedzenie⁸.

Stanisław Jodłowski skłaniał się do uznania za typową przydawkę rzeczowniki stojące w prepozycji do rzeczownika nadrzędnego. Pisząc zaś o przydawce rzeczownej w składni zgody, dowodził, że zajmuje ona zwykle miejsce po wyrazie określonym, np.: *inżynier górnik, obywatel sierżant [...], profesor Tutka*⁹.

Powyższe obserwacje dowodzą, że z szykiem wiązano z wybrane aspekty definicyjne wyróżniania apozycji. Obecnie w większości prac przyjmuje się, że pierwszy linearnie człon wyrażenia typu *pan Jan* to podstawa apozycji, drugi zaś to apozycja.

Szyk a interpretacja znaczeniowa średniowiecznych grup apozycyjnych

Rzeczowniki lub ich kontekstowe ekwiwalenty tworzyły w grupach apozycyjnych kombinacje nazw własnych i / albo pospolitych. Wyrażenie mogło mieć tego samego referenta oraz identyczne składniki, które występowały w zmienionej kolejności w różnych zabytkach. Szyk składników terminalnych decydował czasem o innej interpretacji znaczeniowej oraz wpływał na inną funkcję.

Zazwyczaj grupy apozycyjne rozpatruje się jako jednostki linearne, warto jednak opisać szyk członów i jego stabilność w najdawniejszych polskich tekstach. Układ składników konstytuujących niektóre z badanych wyrażen był bowiem bardziej ustabilizowany niż innych, co wpływało na posługiwanie się nimi w niezmienionej postaci w zabytkach.

⁷ D. Łazowski, *Skrócona gramatyka języka polskiego*, Kraków 1848. s. 327.

⁸ A. Małecki A., *Gramatyka języka polskiego większa*, Lwów 1863, ss. 285–286).

⁹ S. Jodłowski, *Podstawy składni polskiej*, Warszawa 1976, s. 87.

W rodzimych tekstach średniowiecznych występowały grupy odnoszące się do tego samego referenta, złożone z identycznych lub podobnych członów, jednak ich szyk się czasem różnił. Mogło to mieć miejsce w obrębie tego samego tekstu, por.:

- Ale ja postawion jeśm krol od niego na **Syjon, gorze świętej** jego (Fl Ps II) vs. Zakładana jest wiesielim wszelikiej ziemie **gora Syjon** (Fl Ps XLVII);

- a **żona twoja Elżbieta** porodzi tobie syna, a wzowiesz jimię jego Janem (Zam 287) vs. A po tych dniach poczęła **Elżbieta żona jego** i kryła się pięć miesięcy mówiąc (Zam 288).

Zjawisko to obserwowane było także w różnych opracowaniach:

- modlitwą, jakoć jest ją był zawitał z krolewstwa niebieskiego **Gabryjel anjoł** (Gn 173r) vs. Wtenczas pokazał się jemu **anjoł Gabryjel** (Rozm 48);

- ale teże i sercem. A przezto wierzyszli w to, iż się Kryst jest z **czyste dziewice Maryje** narodził (Gn 171v) vs. Slutuj sie nade mną i proś za me grzechy, **święta Maryja, dziewice wiekuista** (Naw 12r).

Szyk – wedle wstępnej analizy – mógł determinować funkcje apozycji, gdy tworzyły ją nazwa własna i pospolita. Poniżej omówione zostaną te zależności.

W wypadku szyku *apelatyw + nomina propria* ujawniała się funkcja nominatywna (nazywająca) apozycji, por.:

- Poczynają się statuta **krola Kazimira** w jimię boże (Dział 1) -> *ten KRÓL, który nazywał się Kazimierz*.

Przy odwróconej kolejności składników: *nomina propria + apelatyw* szyk determinował funkcję predykatywną apozycji:

- **Kazimirz** z Boga miłości **krol polski** wyznawamy tym to pismem (Dział 1) -> *ten KAZIMIERZ, który był królem*.

Podobne relacje można zidentyfikować także wtedy, gdy grupę apozycyjną tworzyły wyłącznie nazwy pospolite:

- I mierzyli są w **miarę gomor** (BZ Ex XVI) -> *MIARA, która nazywa się gomor*;

- **Gomor ta miara** jest dziesiąta część effy tej miary (BZ Ex XVI) -> *GO-MOR, która jest miarą*.

Jednak w przykładach z apozycjami translacyjnymi – gdzie apozycja stanowiła niejako przekład podstawy – szyk członów nie wpływał na interpretację funkcji apozycji, por.:

- i z wolej uczynili, ustawili i jako nalepiej mogli obrządzili swego wiernego i zakonnego prokuratora, **actorem sprawcę, factorem uczynić** i jich wszystkich potrzeb **gestorem ność** (PTom).

Przestawienie członów w tego typu grupach nadal utrzymywałaby tę samą funkcję apozycji – zmieniałby się tylko kierunek translacji: *i z wolej uczynili [...] prokuratora, sprawcę actorem, uczynić factorem i jich wszystkich potrzeb ność gestorem*.

Podobnie należałoby zinterpretować przekład łacińskiego rzeczownika *pharisaei* ze zdania *Pharisaei ergo dixerunt ad semetipsos: Videtis quia nihil proficitis? Ecce mundus post eum abiit!* (Jo 12, 19) w *Psalterzu floriańskim*, w którym pojawiała się apozycja translacyjna *zakonnicy*: *Pharisei zakonnicy...* (Fl IV 753). Przestawienie jej w miejsce podstawy nie zmieniałoby zakresu całości oraz referencji – *zakonnicy pharisei*.

Poza kwestią zainteresowania jest w tej części pragmatyczny aspekt potencjalnej modyfikacji szyku – zamiana podstawy z apozycją byłaby nieuzasadniona merytorycznie (w przekładzie najpierw stawiano obcy wyraz, później – jego przekład). O tym jednak, że kolejność *nazwa obca* – *nazwa rodzima* wcale nie była jedyna, świadczy poniższy przykład:

- aż mu będzie **prawem ortelem** przysądzono (OrtMac 17v).

W tym wypadku bowiem rzeczownik *prawo* został „przetłumaczony” na niemiecki *ortel* w celu lepszego zrozumienia tekstu przez ówczesnego odbiorcę. Słownictwo niemieckie w sądownictwie miało w średniowieczu pierwszeństwo i mogło być adekwatniejsze w kontekście komunikacji.

Przytoczone przykłady dowodzą, że zmiana szyku w podobnych lub tożsamy pod względem formalnym grupach wywoływała modyfikacje funkcjonalno-semantyczne całości.

Staość i zmienność szyku w średniowiecznych grupach apozycyjnych

Ogląd wyekscerpowanego materiału zawierającego wyrażenia z apozycjami przekonuje o tym, że w wielu typach konstrukcji szyk nie był ustabilizowany. Silna tendencja do zamienności członów występowała w tekstowych reprezentacjach konstrukcji zbudowanych wedle modelu leksykalnego: *matka, syn, wnuk, brat, ojciec, prorok, apostoł, król* + *nazwa własna*. Poniżej pary przykładów z wariantywnym szykiem:

- a **żona twoja Elżbieta** porodzi tobie syna (Zam Luc 1r 5) vs. A po tych dniach poczęła **Elżbieta żona jego** i kryła się pięć miesięcy mówiąc (Zam Luc 2r);

- a także **Jakuba i Jana**, syny **Zebedeuszowe**, ktorzy byli towarzysze Szymunowi (Zam Luc 7v) vs. We czwartek o dwu synu obu siostr Panny Maryjej, **dwu Jakubu** (MW 53r);

- Już apostołowie sie weselą, **Jana i dwu Jakubow**, twoich wnukow, mając z sobą (MW 94r) vs. **Wnuk twój, Jesus miły**, pożywa[jąc] chwały Świętej Trojcy (MW 94v).

Z obserwacji wynika także, że w miarę swobodnie wymieniały się miejscami osobowe rzeczowniki pospolite, co widać w poniższych parach, por.:

- Jestli moj poseł będzie zadzierzan, tedy **krol brat nasz** niechaj pośle tym rychlej k nam gońca swego (List) vs. A **brat nasz krol** kogo będzie żądał u wielkiego posła, tego ja k niemu posłę (List);

- Gdyż Piotr najął ten dom u opiekadników tych dzieci z przyzwolenim ich **matki, Andreowej żony** (OrtMac 16r) vs. Jest kto ma lepsze prawo k tym dzieciom, niżli **moja żona, tych dzieci matka** (OrtMac 16v);

- Przykład o drogiej **margarycie, takim kamieniu** (Rozm 342) vs. A nalazwszy jeden **drogi kamień, margarytę** (Rozm 342).

Wyekscerpowano także grupy apozycyjne o istotnym poziomie stabilizacji składniowej pod względem szyku. Zaliczyć do nich należy m.in. konstrukcje oparte na schematach *apelatyw + toponim*, np.:

- A wstąpił też Jozef od Galilejej z **miasta Nazaret** (Zam Luc II 4);
- poszedł{ci} jest {on} był od tego to **miasta Betlehem** s Maryją (Gn 2r);
- w Krakowie interdykt cyrkiewny dzirzeć a chować, **miasto Kazimirz** między **rzeką Wisłą** temu to interdyktowi nie ma być podano i także zasię (Sul 5);
- Jakośm ja... i moj ociec trzymał toty uroczyska ot **rzeki Orlej** aż do **grobiej Konarskiej** (RKOści 1404);
- Gunolt przysiągł i ze świadki naprzeciw Szczepanowi, podkomorzemu z przyzwolenia po **strugę Poboženica**, a strugę, iż do **rzeki Narwie** (MonIur V 137);
- Tedy je on pokopał pod terabintem, jż to jest za **miastem Sychem** (BZ Gen 35, 4);
- Jako Jędrzej... wydzierzał trzydzieści lat **dziędzinę Przesiekę** na jedna rękę pokojno (RKal nr 732).

Wyjątkowo tylko wskazać można było przykłady z odmiennym układem składników, tj. *toponim + apelatyw*, np.:

- A był Filip od **Betsaidy, miasta** Jędrzeja i Piotra (Zam Ioh I 44);
- Jako to świadczę, jako Jaczek, nie miał poł **Sowiny, te dziedziny** (RKOść 169);

- I szedł Jesus do **Kafarnaum, do takiego miasta** (Rozm 216).

Czasami w jednym tekście występowały grupy ilustrujące wariantywność pod względem szyku:

- Idzi do **Edyssy, do tego miasta** a przepowiedajże ewanjeliją (Rozm 229);
- Tedy Tadeusz przydąc do **miasta Edyssy** nalazł wszytki służąc bałwanom (Rozm 230).

Odmienne funkcje apozycji – nominatywna i predykatywna – motywowane kolejnością członów pełniły podobną funkcję dla odbiorcy: kojarzyły ze sobą miasto i nazwę *Edyssa* w całość, choć ich jednostkowe struktury derywowano odmiennie ('Edyssa była miastem' vs. 'miasto nazywało się Edyssa').

Kolejnym dość stabilnym pod względem szyku zbiorem jednostek – ponad 91% przykładów – był typ zbudowany z rzeczowników *pan, pani + nazwa własna* lub *rzeczownik osobowy*, por.:

- jako **pani Helena** (z) swym synem Świeszkiem wzięła gwałtem użytku **paniej Wichnie** w Kleczewie jako dwadzieści grzywien (RKOści 221);

- Jakom ja nie wręczyła **pana Więceńca** za wywiarowanie dziedziny Garbow (RPyzdr 886);

- Iże **pan Stanisław**... zastawił szubę, tobołę, dekę... **panie Margorzecie** (RKOści 1424);

- Ja przysięgam Bogu i memu **panu krolowi** (OrtMac 7r);

- K temu rzekł Hannu<sz>: **Panie wojcie** (OrtMac 66r).

Przykłady ilustrujące odwrotną kolejność były nieliczne, por.:

- **Panie Jezu** Kryste, Synu Boga żywego (MW 96r) vs. Daj nam, **Jezu, miły Panie** (MW 95r);

- tegdy w jego część dziedziny **pan książę** wwięzać <się> ma (Sul 88) vs.: gdy się przekowoy słączą, na rocech wielikich przez naoświeceńsze **książę pana** (Sul 88).

Wyrażenie *książę pan* mogło być utrwalone w takim szyku – por. inne przykłady:

- iż miedzy oświeconym księdzem **panem Kazimirem z Boga miłości krolom i patronem naszym** z strony jednej (Dział 2);

- Dokonały się księgi praw oświeconych książąt mazowskich na przykazanie oświeconego **księdza Bolesława, bożą miłością księdza pana i dziedzica czyrskiego** (Sul 112).

Podobnie jak powyższe silną stabilizację reprezentowały grupy *zaimek osobowy + rzeczownik* (osobowy własny lub pospolity), por.:

- **my Jan**, z bożej miłości starszy książd mazowski etc. (Sul 100);
- Ty, **miłosierny Gospodnie**, zlutowniku nędznych i ucieszniku miłosierny, racz się nade mną zmiłować (Rozm 3);
- A ty, **Panie**, smiłuj się nad nami (GWac).

Jeśli *zaimek* wystąpił w przypadku zależnym, niemal bezwyjątkowo zajmował pozycję podstawy:

- Wierzym w cię, **Jezu Kryste** (LDor);
- Chwała **tobie, Gospodzinie** (CTob);
- Z głębokości wołałem k **tobie, Panie** (GWac).

W wypadku niektórych konstrukcji od początku w zabytkach utrwalił się stały szyk. Zaliczyć do nich można m.in. dwuczłonowe *nomina propria* jako człony konstytuujące podstawę i apozycję oraz nazwy postaci z rzeczownikiem pospolitym jako pierwszym członem. Wymienić można w tym kontekście grupę *Jezu Kryst*:

- Księgi rodzaju **Jesu Krysta**, syna Dawidowego, syna Abraamowego (Zam Gen 1r);
- ale dajmy chwałę naszemu panu **Jezu Krystowi** na tem to świecie (Gn 11r);
- iż Pan nasz **Jezus Krystus**, Boży Syn, Bog i człowiek jest (Fl CXVIII b).

Powyższe wyrażenie funkcjonowało także jako złożenie jednowyrazowe, co dowodziło jego utrwalenia składniowego:

- Ale potrzebno jest ku wiecznemu zbawieniu, aby wcielenie też Pana naszego **Jezukrysta** wiernie wierzył (MW 110r);
- Pienie Jozefowo, które piał przy narodzeniu **Jesukrysta**, syna bożego (Rozm 60).

Kolejne przykłady grup nieprzestawialnych to m.in. *Szymon Piotr*:

- **Szymon Piotr** padł do kolan Jesusewych mówiąc (Zam Luc V 7r);
- A był Jędrzej brat **Szymuna Piotra** (Zam Iohannes I 29);

Maryja Magdalena:

- A toć my mamy przykładem {święte} **Maryje Magdolany** uczynić (Gn 14r);
- Patrz na **Marię Magdalenę** (R XXII: 221v);
- a jako święta **Maryja Magdalena** przyszedwszy i pomazała ji (Rozm 318);

Pan Bóg:

- Rzekł jemu Jesus: Lepak pisano jest: „Nie będziesz kusił **Pana Boga** twego” (Zam Mat IV);
- Rzekł **Pan Bog** Ociec (MW 88v);
- jenżeć się jest {był} jako dzisiaj narodził, a rzekąc tako: Moj miły **Panie Boże** (Gn 1r).

*Interesująca jest w tym zasobie grupa **Panna Maryja**:*

- daru Ducha Świętego a teże przez pomoc<y>**panny Maryje** (Kśw 1r);
- Naświętsza i nachwalebniejsza, i wiekuista **Panno Maryja** (MW 14r).

Gdy nastąpiła zmiana rzeczownika pospolitego – z *panna* na *dziewica* – skutkowała ona wariantywnością w zakresie szyku:

- Chwała tobie, Panie, któryś się narodził z **Maryjej Dziewice** (MW 22r);
- iże ktorzy naświętszej **Dziewicy Maryjej** jej święte poczęcie ćciemy (MW 41r);

vs.

- Czcieńie o poczęciu **Maryje dziewice** (Rozm 2);
- Czcieńie o tem, iże **dziewica Maryja** w żywocie swej matki była poświęcona (Rozm 2).

Brak modyfikacji w zakresie szyku reprezentowały grupy zbudowane według schematu rzeczownik *imię* + *nazwa własna*:

- A szostego miesiąca posłan jest anioł Gabryjeł od Boga do miasta galijskiego, chtoremu **imię Nazaret** (Zam Luc 2r 26);
- A oto człowiek był w Jerusalem, chtoremu **imię Symeon** (Zam Luc II 4r 25);
- Tej wielebnej dziewicy będzie **imię Maryja** (Rozm 3);

- Tedy miłe dzieciątko obrzezano i zd<zi>ali mu **imię Jesus** (Rozm 73);
Także *imię* + *nazwisko* (przydomek):
- Tegodla mowi święty **Jan Złotousty** (RXXII 224v);
- co [uczynił] **Piotr Jaszka** ranił, to ji ranił za jego początkiem (RKości 224);
- Tedy rzekli **Jan opawski i Jan Sukieński** (OrtMac 12r);
- Jaco gdy pan **Jan Czepurski** wyprawił Spławskiego z jściny (RPozn 835);
- A dalej rozmaicie pokładają aże do jęcia [ye] świętego **Jana Krzyciela** (Rozm 201);

Wyjątkowo:

- Pani **Zbożkowa Brygisza** wzdała swą rzecz... przed prawem na stratę i na zy<s>k o otszyznę, macier<z>yznę i bratowiznę (RPoz 132);
- Jako pani **Żakowska Elizabet** nie przechowała ani chowała pożeżce (RKości1341).

Ponadto stałe pod względem szyku okazały się grupy zawierające dystrybucyjne ekwiwalenty rzeczowników jako apozycję, np. w tytułach dzieł lub ich fragmentów, np.:

- To ustawienie już słożono jest i oprawi<o>no przez ono **kapitulum Contingit et infra**, wyszszej pod **rubryką O pozwiech** (Sul 66);
- To też już stoi wyszszej pod **rubryką o posażeniu dziewczek** (Sul 67);
- To też prawo a ustawienie jest już wyszszej oprawiono w **kapitule Præterea**, pod **rubryką O niestaniu**, a w drugich sztukach przez **kapitulum Statuimus** (Sul 70)

Niezmienny układ miały grupy z elementami użytymi metajęzykowo:

- To **słowo abba** po żydowsku tako wiele rzeczono, jako ociec (Rozm 596);
- To **słowo „zawždy”** mini sie telko ku trojemu świętu (Rozm 688);
- Aboim iże po grecku „agnus” rzeczon jest od tego **słowa „agnon”** (Rozm 200).

Zakończenie

Poziom stabilności szyku w średniowiecznych grupach apozycyjnych – istotny z uwagi na powiązanie z funkcją apozycji oraz cechami semantycznymi grupy – można by na podstawie przeanalizowanego materiału stratyfikować następująco:

- szyk swobodny (np. w połączeniach *nazwa osobowa + nomina propria*): *bracia jego Jakub a Jozef – Andrzej, brat jego; oćcze Abramie – Abram ociec*;
- szyk ustabilizowany (np. w połączeniach *zaimek + rzeczownik* oraz z toponimami): *wy, Żydowie; ty Piotr; gora Tabor; w włości Semaar*;
- szyk prawie zawsze stały lub stały (np. *rzeczownik imię + nomina propria* lub po przyimku): *imię Jairus; Jan Kryzostomus; Szymon Piotr; słowo „za-wždy”; ku tobie, Gospodnie*.

W związku z szykiem członów w tożsamych grupach apozycyjnych należało się dopatrywać różnic funkcjonalnych. Rozpatrzono w tym kontekście związek szyku w grupie ze znaczeniem i przedstawiono zróżnicowane funkcje semantyczne. Grupa apozycyjna – koreferencyjna – zawsze miała jednego referenta, jednak o interpretacji znaczeniowej apozycji przesądzał jej szyk, np. zależnie od miejsca nazwy własnej apozycja pełniła funkcję nominatywną (*król Kazimierz*) lub predykatywną (*Kazimierz król polski*).

Źródła

Za: *Korpus tekstów staropolskich do roku 1500* (<https://ijp.pan.pl/publikacje-elektroniczne/korpus-tekstow-staropolskich> – online, dostęp 2.02.2025)

BZ	–	Biblia królowej Zofii.
CTob	–	Chwała tobie, Gospodzinie...
Dzial	–	Kodeks Działyńskich.
Fl	–	Psałterz floriański.
Gn	–	Kazania gnieźnieńskie.
Kśw	–	Kazania świętokrzyskie.
LDor	–	Doroteja cna, dziewko czysta... (Legenda o św. Dorocie).
List	–	List chana perekopskiego z r. 1500 do króla Jana Olbrachta.
MW	–	Modlitwy Wacława.
Naw	–	Książeczka do nabożeństwa Jadwigi księżniczki polskiej, tzw. Książeczka Nawojki.
OrtMac	–	Wyroki sądów miejskich czyli ortyle.
Pul	–	Psałterz puławski.
Rozm	–	Rozmyślanie przemyskie.
Sul	–	Kodeks Świętosławów.

- Zam – Ewangeliarz Zamoyskich.
 Za: Wydra Wiesław, Rzepka Ryszard, *Chrestomatia staropolska. Teksty do roku 1543*, Wrocław 1984.
 GWac – Godzinki Wacława.
 PTom – Procuratorium Tomka z Pakości.

Inne

- MonIur – *Monumenta Iuris cura praepositorum Chartophylacio Maximo Varsoviensi edita*.
Pomniki Prawa, Varsoviae 1912 i nn.
 RKal – *Wielkopolskie rotę sądowe XIV-XV wieku*, t. IV, *Roty kaliskie*, zebrali i opracowali Henryk Kowalewicz i Władysław Kuraszkiewicz, Wrocław 1974.
 RKości – *Wielkopolskie rotę sądowe XIV-XV wieku*, t. III, *Roty kościańskie*, zebrali i opracowali Henryk Kowalewicz i Władysław Kuraszkiewicz, Wrocław 1967.
 RPozn – *Wielkopolskie rotę sądowe XIV-XV wieku*, t. I, *Roty poznańskie*, zebrali i opracowali Henryk Kowalewicz i Władysław Kuraszkiewicz, Poznań 1959.
 RPyzdr – *Wielkopolskie rotę sądowe XIV-XV wieku*, t. II, *Roty pyzdurskie*, zebrali i opracowali Henryk Kowalewicz i Władysław Kuraszkiewicz, Poznań 1960.

Bibliografia

- Jodłowski Stanisław, *Podstawy składni polskiej*, Warszawa 1976.
 Kallas Krystyna, *Grupy apozycyjne we współczesnym języku polskim*, Toruń 1980.
 Klemensiewicz Zenon, *Gramatyka współczesnej polszczyzny kulturalnej w zarysie*, Lwów–Warszawa 1939.
 Krasnowolski Antoni, *Systematyczna składnia języka polskiego*, Warszawa 1897.
 Łazowski Dobromysł, *Skrócona gramatyka języka polskiego*, Kraków 1848.
 Kurhanowicz Tomasz., *Gramatyka języka polskiego*, cz. III – *Składnia*, Warszawa 1852.
 Łoś Jan, *Gramatyka polska*, Lwów–Warszawa–Kraków 1923.
 Małecki Antoni, *Gramatyka języka polskiego większa*, Lwów 1863.
 Muczkowski Józef, *Gramatyka języka polskiego*, Kraków 1849, wyd. III.
 Suchecki Henryk, *Zwięzła nauka języka polskiego dla uczącej się młodzieży*, Lwów 1849.
 Szober Stanisław, 1915, *Gramatyka języka polskiego*, Lwów 1915.
 Szostakowski Józef, *Polska gramatyka mniejsza*, Trzemeszno 1846.
 Zbróg Piotr, *Składnia grup z podstawą miasto w polszczyźnie do 1939 roku*, „Prace Filologiczne” 2014, LXV, ss. 421–435.